

3. Коломинский Н.Л. Развитие личности учащихся вспомогательной школы / Н.Л. Коломинский. – К.: Радянська школа, 1978. – 86 с.
4. Мойсєєва О.Є. Психологія агресивності підлітків: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня докт. психол. наук / О.Є. Мойсєєва. – К.: Оіюм, 2011. – 38 с.

The article is dedicated to definition of psycho-pedagogical conditions to ensure the socialization of children with intellectual disabilities at the stage adaptation in the special educational institution. Outline the purpose of this stage, the main areas of special work and the content of correctional-development program of extra-curricular activities, which provides various educational events with both students and their parents.

Keywords: psychological-pedagogical conditions, pupils with intellectual disabilities, socialization, the stage of adaptation, correction-development program.

Отримано 22.09.2013

УДК 376 - 056. 313: 376. 091.4

Л.А. Тищенко

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДИКИ М. МОНТЕССОРІ НА ЗАНЯТТЯХ З ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК САМООБСЛУГОВУВАННЯ У ДОШКІЛЬНИКІВ З ПОМІРНОЮ РОЗУМОВОЮ ВІДСТАЛІСТЮ

У статті розкривається зміст сенсомоторного виховання дітей із розумовою відсталістю в спеціальному дошкільному закладі за методикою Марії. Монтессорі. Висвітлено окремі методичні прийоми з формування навичок самообслуговування у дошкільників з помірною розумовою відсталістю.

Ключові слова: діти з помірною розумовою відсталістю, методика М. Монтессорі, сенсомоторний розвиток, формування навичок самообслуговування, спеціальний дошкільний заклад.

В статье раскрывается содержание сенсомоторного воспитания детей с умственной отсталостью в специальном дошкольном учреждении по методике Марии Монтессори. Освещены отдельные методические приемы по формированию навыков самообслуживания у дошкольников с умеренной умственной отсталостью.

Ключевые слова: дети с умеренной умственной отсталостью, методика М. Монтессори, сенсомоторных развитие, формирование навыков самообслуживания, специальный дошкольное учреждение.

Істотна роль у вирішенні корекційних, виховних та освітніх завдань спеціальної педагогіки належить сенсомоторному розвитку, оскільки це є необхідною умовою подальшого пізнавального розвитку та основою становлення всіх видів діяльності, зокрема формування навичок самообслуговування.

Сенсомоторний розвиток дитини з розумовою відсталістю відбувається нерівномірно зі значними відставаннями, тому робота спеціального дошкільного закладу розрахована на створення таких умов навчально-виховної, ігрової діяльності, у яких кожна дитина одержує можливість придбати власний дієвий і чуттєвий досвід через практичні дії з дорослими, з навколишніми предметами, що буде сприяти формуванню психічних новоутворень, стимулює сенситивний розвиток дитини; формує початкові прийоми накладання, співвіднесення, порівняння методом проб. Сенсомоторне виховання дітей дошкільного віку з розумовою відсталістю базується на сучасному розумінні сенсорного розвитку (Л. Виготський, О. Войлокова, О. Єкжанова, О. Катаєва, А. Обухівська, О. Стребелева, С. Трикоз) з урахуванням закономірностей та специфічних особливостей сприймання таких дітей. Чуттєве пізнання навколишнього світу є невід'ємною ланкою в системі пізнавальної діяльності дитини та необхідною передумовою інтелектуального розвитку. Включаючись у процес пізнання предметів, що оточують, дитина з розумовою відсталістю змінює своє розуміння про себе і про навколишній світ, опановує комунікативними навичками, новими знаннями, які формують світогляд дитини.

Дослідження науковців засвідчують, що сенсомоторний розвиток дозволяє включати дітей у процеси, які роблять сприятливий вплив на весь організм дитини (Л. Венгер, О. Запорожець, В. Зінченко, Є.Ігнат'єв, В. Мухіна, В. Аванесова, М. Поддяков, Н. Сакуліна, Є. Тихєєва, О. Усова, Є. Фльоріна).

Проблемі корекції сенсорних еталонів в дошкільній олігофренопедагогіці присвячено праці А. Катаєвої, А.Обухівської, О. Стребелевої, В.Турчинської, Д. Шульженко, К. Щербакової, А. Ільченко, С.Трикоз, в яких розкриваються психологічні та педагогічні умови розвитку сенсорного сприймання, розкривається методика удосконалення сенсорного розвитку дітей з розумовою відсталістю.

Відзначаючи велике значення чуттєвого досвіду для розумово відсталих дітей дошкільного віку, О. Гаврилушкіна, А. Катаєва, О. Стребелева, Л. Переслені вказують на наявні в таких дітей порушення сенсомоторики, що проявляються в недостатньому розумінні інструкцій, труднощах у засвоєнні рухів, недосконалому орієнтуванні в просторі.

Поряд із низьким рівнем сформованості загальної моторики відмічається порушення дрібної моторики рук, що призводить до значних труднощів у процесі виконання трудових операцій, при ліпленні, конструюванні, письмі та інших рухових актах. Тому вищезгадані дослідники приділяють значну увагу розвитку дрібної моторики розумово відсталих дошкільників. Крім того, відповідно до концепції М. Кольцової, окрім засвоєння соціально значущих рухових навичок, тонкі й точні рухи кисті руки сприяють розвитку мислення і мовлення дітей.

Вказуючи на важливість вивчення та вдосконалення рухової сфери у дітей, які потребують спеціального корекційного навчання, Л. Виготський наголошував на можливостях моторної сфери для компенсації інтелектуального дефекту. Розвиток сприймання дитини відбувається у певній послідовності: від розрізнення предметів, їх властивостей та відношень до сприймання їх на основі образу і надалі до фіксації словом, тобто до появи образу уявлення про предмет, властивість, відношення. А це є одним з основних завдань корекційно-розвивального навчання і виховання вихованців спеціальних дошкільних закладів.

До числа цих завдань відноситься зокрема, формування необхідних для життя навичок самообслуговування. У ході психофізичного розвитку накопичуються і змінюються стан і властивості особистості в міру того, як відбувається засвоєння нею соціального досвіду. У процесі цілеспрямованої корекційної роботи педагога у дітей з розумовою відсталістю розвиваються розумова, фізична, емоційно-вольова саморегуляція, формуються навички соціальної адаптації.

Однією з найважливіших завдань корекційної педагогіки є підвищення ефективності педагогічного впливу на дітей з помірною розумовою відсталістю, оптимальний розвиток потенційних можливостей їх пізнавальної та мовленнєвої діяльності, підготовка до самостійного життя і включення в соціальне середовище повноправними членами суспільства.

Практична діяльність у її різноманітних видах зрозуміла і доступна для дітей помірною розумовою відсталістю та забезпечується різнобічною і активною роботою всіх аналізаторів, певним рівнем розвитку загальної і дрібної моторики дошкільників.

Найпростіша предметно-маніпулятивна практична діяльність є найдоступнішою для опанування дітьми дошкільного віку. Саме ця діяльність, як правило, забезпечує стимуляцію успіху і володіє найбільшою спонукальною силою для дитини. Однак у дітей з помірною розумовою відсталістю навіть вона викликає серйозні труднощі, і елементи самообслуговування, прийняття їжі та інші операції далеко не завжди здійснюються ними належним чином.

Формування навичок самообслуговування, санітарно-гігієнічних навичок вимагає значних зусиль та кропіткої роботи з боку педагогів.

Найбільш часто виникають труднощі у випадку необхідності виконання дій, які вимагають диференційованих рухів пальців.

Перешкодою в оволодінні найпростішими життєво необхідними вміннями та навичками самообслуговування є істотні відхилення в інтелектуальному та психомоторному розвитку у дітей помірною розумовою відсталістю. Вони набагато пізніше своїх однолітків починають тягнутися до іграшок, сидіти, стояти, пересуватися в просторі. Уповільнений розвиток рухової сфери істотно знижує можливості дитини в ознайомленні з навколишнім його предметним світом.

Експериментальне дослідження свідчить, що рухи дітей помірною розумовою відсталістю незграбні, нескоординовані, надмірно уповільнені або, навпаки, - імпульсивні. Вони довго не вміють користуватися чашкою і ложкою, розливають їх вміст, не встигнувши донести до рота, забруднивши стіл і свій одяг. Досить часто діти з помірною розумовою відсталістю, з якими спеціально не проводилася тривала, цілеспрямована робота, не можуть самостійно одягнутися і роздягнутися, правильно скласти свої речі. Особливу складність представляє для них процес застібання і розстібання гудзиків, а також шнурівка черевиків. Ці вміння зазвичай відпрацьовуються у спеціальному дитячому саду з використанням системи тренажерів.

Навички самообслуговування у дітей з помірною розумовою відсталістю починають формуватися під впливом вимог оточуючих. Цей процес вимагає значних зусиль з боку батьків і вихователів. Тому в сім'ї, як правило, йдуть по лінії найменшого опору: батьки самі роздягають, одягають, годують дитину. Однак існують сім'ї, в яких батьки намагаються ставити перед дитиною певні завдання і домагаються деяких успіхів.

Аналіз практики корекційно-розвивальної роботи у спеціальних дошкільних закладах показав доцільність використання елементів методики М. Монтесорі на заняттях з формування навичок самообслуговування у дітей з помірною розумовою відсталістю.

Враховуючи особливості психічного та фізичного розвитку дітей із порушенням інтелекту, М. Монтесорі розробила систему виховання, в якій найбільше уваги надала сенсомоторному розвитку, оскільки він є основою для розвитку мислення. На думку педагога, сприймання за допомогою органів чуття складає основу розумового, а з часом – і морального життя, а також є необхідною умовою раннього розвитку дитини.

Основними положеннями даної системи є визнання самоцінності дитячого життя, врахування інтересів та потреб кожної дитини, створення спеціальних умов для навчання. У своїх філософських поглядах італійський педагог розкрила сутність поняття „дитяче життя” та диференціювала ролі дорослого і дитини у житті з метою удосконалення оточуючого середовища та себе як особистості.

Як психолог, М. Монтесорі розробила вікову періодизацію розвитку дитини, визначивши сензитивні періоди розвитку, що впливають на формування певних психічних функцій. Важливого значення вона надавала активізації діяльності дитини, вказувала на роль праці, у ході якої відбувається розвиток уваги та вольових процесів.

Основоположні ідеї М. Монтесорі полягають в тому, що виховання дитини потрібно починати з народження й здійснювати впродовж усього життя. У вихованні дитини раннього віку слід надавати важливої уваги використанню внутрішніх можливостей психіки. Необхідною умовою реалізації раннього розвитку дитини є розвиток відчуттів у певному порядку, тобто виховання сенсорної культури.

Першим кроком для педагога за методикою М. Монтесорі є особистісна підготовка. Педагог повинен мати певний вид віри в дитину, яка відкриє себе через роботу. Також він не повинен формувати категоричного уявлення про дитину, через те, що дитина вчора не змогла чогось зробити. Важливо не перебувати в руслі наперед заданих уявлень про дитину, наперед "знаючи" її можливості і обмеження. Тоді з'явиться шанс помітити ті маленькі спроби, в яких дитина росте і змінюється.

Практичний досвід свідчить, що сприяти оволодінню навичками самообслуговування у дітей з помірною розумовою відсталістю можна також за допомогою методу М. Монтесорі. Сенсомоторне виховання дітей за такою методикою може бути умовно поділено на дві частини: виховання м'язів та виховання органів чуття. Одночасно з цим особлива увага приділяється розвитку мовлення дошкільників.

М. Монтесорі зауважувала, що виховання м'язів дитини з порушенням інтелектуального розвитку – вкрай складний, але необхідний для фізіологічного розвитку процес. Для розумово відсталої дитини характерні безладні рухи, невміння керувати собою. Тому завдання вчителя – упорядкувати хаотичні рухи дитини, допомогти навчитися виконувати необхідні дії. У цьому М. Монтесорі вбачала мету моторного виховання на ранньому етапі розвитку. Педагог зазначала, що, отримавши певний поштовх, рухи дитини спрямовуються до відповідного призначення, - вона сама заспокоюється, робиться активною, працює з бажанням.

Для виховання м'язів доцільним є використання системи вправ, що, сприяють психофізичному розвитку дитини: рухи кожного дня (ходьба, вставання, передача предметів), турбота про тіло, господарські заняття, садівництво, ручна праця, гімнастика, ритмічні рухи.

У системі вправ "*турбота про тіло*" першим кроком, за М. Монтесорі, є одягання і роздягання. Для вправ цього роду використовується колекція рамок для удосконалення навичок

застібання гудзиків, гачків, зав'язування бантів, зашнуровування тощо. При цьому педагог повільно й чітко демонструє роботу з рамками, допомагаючи дитині виконати всі необхідні рухи пальцями, намагаючись виділити кожен окремий рух у всіх його деталях. Діти, виконуючи такі вправи самостійно, набувають спритності, скоординованості, зацікавленості. Далі вони навчаються іншим видам практичної діяльності: умиванню, накриванню на стіл, миттю посуду, прибиранню тощо. Дітям з помірною розумовою відсталістю надається дозована практична допомога.

Модифікація класичного матеріалу проводиться залежно від психофізичних можливостей дітей. Зокрема, у процесі навчання дітей з помірною розумовою відсталістю застосовуються великі предмети – тазики, чайники, ложки тощо. Чисельність предметів на початковому етапі зменшується. Замість блоку з десятьма циліндрами-вкладишами застосовується блок лише з п'ятьма найбільшими циліндрами з великими кнопками. Рамці з п'ятьма бантами передреє рамка з двома великими бантами. Дітям з помірною розумовою відсталістю важливо дуже малими кроками переходити від спрощених до складніших матеріалів та видів діяльності. Врахування індивідуальних особливостей дитини набуває особливої важливості.

За методом М. Монтесорі серед вправ "догляд за собою" можна виділити вправи із застосуванням рамки з гудзиками (дитина вчиться розстібати і застібати гудзики); кнопками; гачками і петлями; ремнями; бантами (розв'язування і зав'язування бантів); шнуром і отворами; застібкою-блискавкою (розстібати і застібати "блискавку").

Наведемо приклад ігор - які можна використовувати для розвитку сенсомоторики за методикою М. Монтесорі, які сприятимуть формуванню навичкам самообслуговування.

Гра "Пересипання рису"

Мета гри: розвиток м'язової координації, вміння акуратно пересипати з глечика в чашку, набуття впевненості у своїх силах.

Вам знадобиться: невелика таця зі склянкою і глечик, наполовину заповненим рисом; ганчірка для витирання столу.

Хід гри: помістіть всі перераховані предмети на стіл, а потім назвіть їх і дії з ними ("стакан", "глек", "пересипати" і т.д.); однією рукою акуратно візьміть глечик за ручку, а іншою - склянку; розташуйте глечик рівно посередині над склянкою і пересипте в нього рис; а тепер нехай дитина попрацює сама. Коли дитина навчиться пересипати рис, можна вже буде переходити до рідких речовин.

Гра "Знайди кришечку за розміром".

Мета гри: розвиток зорової і моторної координації.

Вам знадобиться: 4-6 пляшечок або баночок різних розмірів з кришками (кришки можна зберігати в невеликому контейнері).

Хід гри розставте пляшечки на столі перед дитиною; повільно зніміть кришки і закрутіть назад; спочатку надягайте кришки, що

відповідають розміру пляшечок, потім перемишайте кришки. А тепер дайте можливість дитині самій підібрати потрібні кришки до пляшечка.

Гра "*Чарівна водойма*".

Мета гри: розвиток м'язової координації, вміння акуратно діставати предмети з води, набуття впевненості у своїх силах.

Для проведення гри потрібно: стіл-ванна, невеликі пластмасові предмети на зразок гудзиків, ополоник і шумівка (невелика ложка з дірками).

Хід гри: запропонувати дітям спочатку запуснути "рибок" до водойми, а потім дістати їх, не розливши води. Покажіть, як це робиться самі, потім дайте дитині все як слід випробувати самостійно. Головне, ловити рибок потрібно за допомогою лише однієї руки.

Гра "*Кольорові кульки*".

Мета гри: розвиток зорової і моторної координації, засвоєння сенсорних еталонів (колір, розмір), вміння скоординувати свої дії.

Для проведення гри потрібно: тарілки різного кольору та розміру, кольоровий папір, ложки.

Хід гри: запропонувати дітям розірвати папір на шматки, а потім скочувати з нього кульки, розкладаючи по тарілках у відповідності, за кольором. Покажіть, як це робиться самі, потім дайте зробити дітям.

Наступний етап гри: перекласти кольорові кульки за допомогою ложки з маленьких в велику тарілку.

Ускладнення. Перемишати кульки у великій тарілці. Запропонувати дітям діставати кульки по одній з допомогою ложки та класти в тарілки того кольору, яку кульку дістали.

Описані ігри допомагають дітям з помірною розумовою відсталістю розвивати сенсомоторні навички, викликаючи у них зацікавленість до ігрової діяльності та є передумовою в опануванні навичок самообслуговування.

У процесі педагогічного впливу на дітей з помірною розумовою відсталістю відбувається оптимальний розвиток їхніх потенційних можливостей, пізнавальної та мовленнєвої діяльності, здійснюється підготовка до самостійного життя і включення в соціальне середовище повноправними членами суспільства.

Зазначимо, що формування навичок самообслуговування є одним із важливих напрямів трудового виховання та засобом корекційного впливу на розвиток збережених функціональних систем дитини з помірною розумовою відсталістю. Спеціальна організація практичної діяльності впливає на розвиток розумової, пізнавальної, фізичної сфер, що сприяє позитивній динаміці розвитку дітей та підготовці їх шкільного навчання.

Використання елементів методики М. Монтесорі створює реальні можливості для розвитку дитини. Дана система набуває важливого значення не тільки для організації особистісно-зорієнтованої

педагогічної моделі, але й забезпечує ефективність корекційних впливів. Це дає можливість формувати у дітей з помірною розумовою відсталістю соціальну компетентність.

Отже, аналіз практичного досвіду свідчить про доцільне використання елементів системи М. Монтесорі у процесі формування навичок самообслуговування дітей з помірною розумовою відсталістю. Однією з умов ефективного навчання дошкільників є модифікація навчального середовища, індивідуальний та диференційований підхід до використання системи вправ, відбір необхідних засобів навчання у корекційно-навчальній роботі в спеціальному дошкільному закладі. Педагогічна робота доповнюється комплексом ігор і вправ, що передбачає цілеспрямований розвиток сенсорних здібностей та психічних процесів. Впровадження методики М. Монтесорі сприятиме формуванню у дітей з тяжкими порушеннями психофізичного розвитку навичок практичного життя.

Список використаних джерел

1. Бондар В.І., Ільченко А.М. Психолого-педагогічні основи розвитку дітей в системі М. Монтесорі: Навчальний посібник. – Полтава: РВВ ПДАА, 2009. – 65с.
2. Гаврилов О.В. Особливі діти в закладі і соціальному середовищі: Навчальний посібник. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. – 308 с.
3. Гаврилушкина О. П. Соколова Н. Д. Воспитание и обучение умственно отсталых дошкольников. – М., 1985. – 268 с.
4. Комплекс програмно-методичного забезпечення "Зміст корекційно-спрямованого навчання і виховання розумово відсталих дітей у спеціальних дошкільних закладах" (програма з сенсорного виховання, методичні рекомендації, дидактичні матеріали) / С.В. Трикоз – К.: 2012 – 112 с.
5. Монтесорі М. Дети – другие. – М.: ИД "Карапуз", 2004. – 192 с.
6. Монтесорі М. Метод научной педагогики, применяемый к детскому воспитанию в Домах ребёнка. Пер. со 2-го итал., испр. и доп. изд. С предисл. И. М. Соловьева. – М.: Задруга, 1915. – 316 с.

The article deals content sensomotor education of children with mental retardation in a special preschools on how Mary. Montessori. Deals with specific instructional techniques to build self-service skills in preschool children with moderate mental retardation.

Keywords: children with moderate mental retardation, M. Montessori method, sensory-motor development skills self, a special preschool.

Отримано 20.9.2013